

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 353+81

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.1.9>

В.М. ДЕМЧЕНКО

Херсонський національний технічний університет

ORCID: 0000-0003-1841-7798

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У статті розглянуто особливості вирішення на державному рівні проблем українсько-російського білінгвізму в сучасній Україні в умовах трансформації національних пріоритетів, що потребує соціолінгвістичних досліджень у часовому, просторовому й особистісному вимірах і обов'язкового контролю та реагування з боку держави, адже навіть незначна втрата державною мовою вже завойованих позицій у протистоянні з імперською (уже навіть ворожою) російською може призвести до такої ж втрати позицій у гібридній війні з Росією, зокрема в інформаційній сфері. Визначено, що критерії характеристики мовної ситуації – кількісні (передбачають загальну кількість мовців у певній ситуації, кількість носіїв кожної з мов, які функціонують у цій ситуації, кількість комунікативних сфер, де функціонує кожна з цих мов); якісні (вказують на характер кожної мови – компонента білінгвізму, структурно-генетичні зв'язки між ними, функціональну значущість цих компонентів); оцінні (вивчаються через оцінювання носіями певної мови та носіями інших мов її комунікативної значущості) – долучаються до чинників мовного вибору (яка мова є рідною, етнічною, мовою спілкування в сім'ї, у колективі, у регіоні, потреба оволодіння нею, престижність мови).

Зроблено висновок, що переважна більшість анкетованих / опитаних виявляють позитивне ставлення до української мови як державної та домінуючої в Україні, з розумінням ставляться до її функціонування в публічній комунікації, медіапросторі та освіті, не мають труднощів у її використанні. Проте небезпеку для української мови становить усна сфера спілкування в умовах міста (крім західноукраїнського), а також збільшення частки тих, хто прогнозує офіційну двомовність, а не навпаки, як це було на початку 90-х і як це має бути в умовах розумної державної політики.

Ключові слова: білінгвізм, мовна ситуація, українська мова, російська мова, державна політика, мовна війна.

В.Н. ДЕМЧЕНКО

Херсонский национальный технический университет

ORCID: 0000-0003-1841-7798

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА: СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

В статье рассмотрены особенности решения на государственном уровне проблем украинско-росийского билингвизма в современной Украине в условиях трансформации национальных приоритетов, что требует социолингвистических исследований во временном, пространственном и личностном измерениях и обязательного контроля и реагирования со стороны государства, ведь даже незначительная потеря государственным языком уже завоеванных позиций в противостоянии с имперским (уже даже враждебным) русским может привести к такой же потере позиций в гибридной войне с Россией, в частности в информационной сфере. Определено, что критерии характеристики языковой ситуации – количественные (предусматривают общее количество говорящих в определенной ситуации, количество носителей каждого из языков, функционирующих в этой ситуации, количество коммуникативных сфер, где функционирует каждый из этих языков); качественные (указывают на характер каждого языка – компонента билингвизма, структурно-генетические связи между ними, функциональную значимость этих компонентов); оценочные (изучаются через оценивание носителями определенного языка и носителями других языков его коммуникативной значимости) – приобщаются к факторам языкового выбора (какой язык является родным, этническим, языком общения в семье, в коллективе, в регионе, потребность в овладении им, престижность языка).

Сделано вывод, что подавляющее большинство анкетированных / опрошенных проявляют положительное отношение к украинскому языку как государственному и доминантному в Украине, с пониманием относятся к его функционированию в публичной коммуникации, медиа-пространстве и образовании, не испытывают трудностей в его использовании. Однако опасность для украинского языка представляет устная сфера общения в условиях города (кроме западноукраинского), а также увеличение доли тех, кто прогнозирует официальное двуязычие, а не наоборот, как это было в начале 90-х и как это должно быть в условиях разумной государственной политики.

Ключевые слова: билингвизм, языковая ситуация, украинский язык, русский язык, государственная политика, языковая война.

V. M. DEMCHENKO
Kherson National Technical University
ORCID: 0000-0003-1841-7798

STATE LANGUAGE POLICY: CURRENT PROBLEMS

The article considers the peculiarities of Ukrainian-Russian bilingualism in modern Ukraine in the transformation of national priorities, which requires sociolinguistic research in temporal, spatial and personal dimensions and mandatory control and response by the state, because even a slight loss of the state language with imperial (already even hostile) Russian can lead to the same loss of position in the hybrid war with Russia, in particular in the information sphere. It is determined that the criteria for characterizing a language situation are quantitative (assuming the total number of speakers in a given situation, the number of speakers of each of the languages operating in this situation, the number of communicative areas where each of these languages operates); qualitative (indicate the nature of each language – a component of bilingualism, structural and genetic links between them, the functional significance of these components); evaluative (studied through the assessment of native speakers of a certain language and other languages of its communicative significance) – are involved in factors of language choice (which language is native, ethnic, language of communication in the family, team, region, the need to master it, language prestige).

It is concluded that the vast majority of respondents have a positive attitude to the Ukrainian language as the state and dominant language in Ukraine, have an understanding of its functioning in public communication, media space and education, do not experience difficulties in using it. However, the danger to the Ukrainian language is the oral sphere of communication in the city (except Western Ukrainian), as well as increasing the share of those who predict official bilingualism, and not vice versa, as it was in the early 90's and as it should be in a reasonable public policy.

Key words: bilingualism, language situation, Ukrainian language, Russian language, state policy, language war.

Постановка проблеми

Усі завдання мовної політики держави зводяться до загального виміру функціонального рівня певної мови. Так, для української соціолінгвістики Л. Ставицька визначала завданням «виявлення специфіки соціальної зумовленості сучасного функціонування української мови» [1, с. 10], тобто аналіз реалізації національної мови в певних соціальних умовах, який передбачає обов'язкове вивчення історичної ретроспективи, що пояснить головну причину створення саме такої мовної ситуації.

За своєю сутністю мовна ситуація вимірюється просто, адже соціолінгвістика виробила за понад пів століття чітку методiku такого виміру. Так, А. Велика, у межах дисертаційного дослідження підсумувавши методiku від різних учених, визначає такі групи критеріїв характеристики мовної ситуації: кількісні, що передбачають загальну кількість мовців у певній ситуації, кількість носіїв кожної з мов, які функціонують у цій ситуації, кількість комунікативних сфер, де функціонує кожна з цих мов; якісні, що вказують на характер кожної мови – компонента білінгвізму (форми однієї мови чи дві окремі), структурно-генетичні зв'язки між ними, функціональну значущість цих компонентів (рівнозначні чи нерівнозначні); оцінні щодо кожної мови-компонента, що вивчаються через оцінювання носіями певної мови та носіями інших мов її комунікативної значущості [2, с. 18].

Остання характеристика має назву «соціолінгвістичний портрет» і передбачає суб'єктивний чинник вибору мови функціонування, а тому аналізується особа мовця чи група мовців у часовому, просторовому та особистісному вимірах [3], тобто враховується їх віковий зріз, місце народження та проживання, особистий вибір певної мови в певній сфері її функціонування, а також окремі параметри від їхніх близьких – двох-трьох колін родоvodu, членів власної сім'ї. Свого часу ми навіть вводили у схему цього аналізу вибір окремих мовних одиниць – наприклад, серед діалектного, сленгового чи літературного відповідників одного поняття тощо [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення мовної ситуації в Україні, зокрема українсько-російського (чи навпаки) білінгвізму, відбувалося не лише наприкінці ХХ століття й на початку ХХІ-го – учені радянського періоду також приділяли цьому увагу. Проте за традиціями того часу це було виконання запланованих досліджень стану функціонування російської мови як мови імперії («союзу») на неросійських територіях. Зрозуміло, що О. Беляєв, В. Жаботинський, Ю. Жлуктенко, В. Русанівський більше приділяли увагу теорії науки соціолінгвістики, взаємостосункам різних мов (слов'янські – романські, англійська – африканські тощо), але обходили наш історичний білінгвізм. Це робили й колеги з метрополії – В. Аврорін, В. Колесов,

Г. Степанов, Ю. Степанов та інші. Лише на початку 90-х з'явилися окремі дослідження мовної ситуації в Україні: у межах українсько-російського білінгвізму (Ю. Саплін), румунсько-українсько-російського полілінгвізму (І. Попеску), пізніше – білінгвізму в м. Києві (Г. Залізник, Л. Масенко) та загалом в Україні (Б. Ажнок, А. Загітко, Г. Мацюк, О. Сербенська, О. Тараненко, О. Ткаченко та ін.). Сучасний стан української соціолінгвістики виявляється в дослідженнях нового покоління науковців (О. Бондар, А. Велика, І. Діак, В. Мкляр, Н. Шовгун та ін.). Проте попри активне вивчення проблем двомовності на академічному рівні, це питання потребує координації на кожному часовому відрізку, тобто врахування часового й просторового вимірів, а також нових підходів до розуміння цієї проблеми.

Формулювання мети дослідження

Тому метою цієї статті визначаємо характеристику державної мовної політики у вирішенні проблем білінгвізму в сучасному його стані в Україні відповідно до останніх соціальних реалій і трансформацій. Тему розкрито за допомогою методів аналізу літературних джерел, компаративістського порівняння окремих думок учених, статистичного аналізу, синтезу отриманих даних у формуванні висновків.

Викладення основного матеріалу дослідження

На нашу думку, для сьогоденної ситуації історичного протистояння української та російської мов в Україні найкраще підходить влучна метафора від Л. Масенко – «мовна війна» (де між мовами наявний «конфлікт і боротьба, яка триватиме доти, доки на цій території не переможе одна з них [5, с. 5]). Цей вираз пов'язаний з історією прагнень українців до власної держави (як ми нині розуміємо, не всіх українців, адже чимало з них є відкритими ворогами, які перебувають у воєнних лавах російських агресорів, прихованими, які виконують завдання з дестабілізації соціальної ситуації в Україні, та потенційними, які просто чекають на російські танки та якусь майбутню ефемерну утопічну спільну державу). Думаємо, що відсоток таких осіб має якусь верхню межу в балансі, що забезпечує реальну незалежність держави. На жаль, це питання не досліджується ні соціологами, ні істориками.

Отже, якщо брати поняття «мовна війна» за аксіому, то воно потребує також докладного аналізу в окремих своїх аспектах. Зокрема відзначаємо, що такі «бойові дії» відбувалися спочатку переважно в одному напрямку – атаки з боку метрополійної російської мови, що виявляються в царських указах про заборону української мови, васальських підказках імператору про знищення козацтва як українського концепту, значних матеріальних пільгах росіянам як стимулі до переїзду в українські губернії, цілеспрямованій політиці «інтернаціоналізації» (тобто зросійщення неросійських територій), підвищенні зарплатні вчителям російської мови на українській території, збільшенні шкіл із російською мовою навчання та функціонуванні переважної кількості вишів цією мовою в Україні, зменшенні податків на російськомовну друковану продукцію в Російській Федерації для її переможної ходи на книжковому ринку пострадянського простору.

З боку ж української мови спостерігалися лише поодинокі залпи – відповідні універсали Центральної Ради 1918 року, активна словникова робота під час «коренізації» («українізації») 20 х років, Закон про мови... 1989 року та конституційне визначення української мови державною 1991 року, що за 30 подальших років істотно збільшило функціональний обсяг нашої національної мови. У цьому переліку лише останній захід має характер не контрвипаду, а справжньої позиційної потужної атаки, що має враховувати відповідні стратегічні аспекти – позицію супротивника, кількість його сил, передбачений час на очікувану перемогу. Проте цю атаку було розпочато стихійно, без підтримки певних впливових сил, без прогнозування реакції української молоді в майбутньому та, найголовніше, майже без будь-яких волонтаристичних дій для підтримки державної мови. Це «майже» обмежувалося обов'язковістю вживання української мови в діловій документації та врядуванні зокрема в службових структурах суспільства, де люди звикли виконувати накази, а також у ЗМІ (найбільше в рекламі), науці й освіті (у всякому разі формально – мова навчальної та методичної літератури, документації, захисту дисертацій).

Однак єдине, що залишилося без принципів змін, – це повсякденне спілкування, зокрема молоді, де продовжує домінувати російська мова. Це у свою чергу призводить до її домінування в сфері масової культури взагалі (мова FM радіо, телесеріалів, усляких комедійних шоу), де відбувається безпосередній вплив на пересічного споживача, часто маргінала, і вплив цей здебільшого здійснюється з боку сусідньої держави, яка таким чином здійснює контратаку на захист функціональної сфери своєї (російської) мови та культури (в умовах України – пострадянської). У такому разі загроза функціонуванню української мови відбувається в інформаційній сфері національної безпеки, яка є реальним об'єктом імперських спецслужб і джерелом заробітку внутрішньоукраїнської їх агентури.

Зрештою наведені вище позиції стосуються власне мовної політики як державного явища. Мовна політика, якщо абстрагуватися від імперативних концепцій (хоча без них її реалізація аж надто ускладнена), передбачає вплив, який має сприяти функціональному розвитку української мови, має розв'язувати всі мовні конфлікти в країні та надавати бажаного спрямування мовному розвитку країни загалом. Цей вплив мусять здійснювати відповідні суб'єкти – владні структури, різноманітні комітети

(освітні, медійні, видавничі), дослідницькі лінгвістичні структури, суспільні організації. Через призму сьогодення спостерігаємо, що з цих суб'єктів лише науковці підтримують українську мову, останній конгломерат, який нині складають всілякі гуртки «патріотів вітчизни», «військових ветеранів» тощо, переважно виступає за російську мову з іншими радянськими похідними атрибутами, дві ж перші структури наче завмерли в очікуванні: що буде далі, на те й будемо спрямовувати той владний вплив.

Повертаючись до Закону 1989 року відзначимо, що ним планувалося виконати такі концептуальні завдання: українська мова має витіснити російську з ділової сфери (мова адміністрації); українська мова як друга має стати обов'язковою у школах з російською мовою навчання; українська мова має стати мовою вищих навчальних закладів; міжнародні символи мають писатися українською мовою [6]. Ці вимоги загалом виконано, але все ж таки певною мірою частково: в окремих регіонах адміністрація не така однотайна в цьому виконанні (Крим узагалі випадав із загальнодержавної конструкції), як і в частині вищів України; населення вже начебто звикло до «української латиниці» у переданні власних назв (промовистим є той же Shakhtar Donetsk), але чомусь Kiev трапляється частіше за Київ.

Тобто, якщо атака з боку російської мови від 1958 року (право вибору шкільної мови навчання для дітей, зниження книговидавництва українською мовою, російськомовна вища освіта, медіа тощо) досягла принципових успіхів через 20 років, то атака української від 1989 року через 20 років таких принципових успіхів не мала: державна мова продовжує функціонувати поряд із російською загалом у всіх сферах комунікації, адже невдала мовна політика, заснована переважно на маніфестації української мови, однак не підкріплена серйозною програмою щодо підвищення її статусу та іміджу (так, визначається на наш час дещо більше 10 % періодичних видань і 2 % кінопродукції цією мовою [7, с. 233]), породжує невдоволення різних верств громадськості [2, с. 46], причому з обох сторін: не вдоволені також і представники радянсько-російської культури, які вважають свою рідну мову приниженою (хоча ця думка викликає логічний подив, однак пояснюється або спеціальним впливом на них, або психологічним їх самонавіюванням).

Відповідно до останнього слід зазначити, що визначальним підґрунтям мовної політики унітарної держави має бути ідея національної єдності, про яку вчені говорять упродовж усього періоду незалежності України як держави, яка довго залишалася лише декларацією. Причиною цього саме і є поділ населення на дві принципові частини. І як того не бажали б визнати національно свідомі романтики (натомість більше стає національно свідомих практиків за наявності значної частки національно свідомих нігілістів). Можливо, розвиток української державності відбувався би більш конструктивно, якби західна діаспора із самого початку зважала на наявність аж надто значної частки противників власне національної української держави (радянські пенсіонери, офіцери-силовики, свідомі комуністи, етнічні росіяни тощо). Проте в той час, коли останні кинули всі сили на виборчий процес, діаспора намагалася внести зміни в правопис української мови. Як результат – ні правопису, ні української влади.

При цьому ми мусимо визнати, що етнічну мову не можна однозначно визначати як атрибут національної самоідентифікації, оскільки значна частина українців є російськомовними, чимало сільських росіян – українськомовні, чимало російськомовних громадян є патріотами саме національної України, натомість, що є найбільшим парадоксом, значна частина українськомовних селян є противниками власне національної України (серед них присутній якийсь острах і соціальне відставання, що, певно, визначило долю української державності й 1918 року).

Щодо визначення фактичної частки носіїв української мови, яка фіксується за результатами переписів населення, то вона передбачає критерій рідномовності, тобто відповідь на питання «яку мову ви вважаєте рідною». Певно, відповідаючи на це питання, особа підсвідомо згадує саме материнську мову або ж мову родини, а не свою функціональну. За такою позицією серед етнічних українців визначається 85 % носіїв української мови. Проте це потенційна частка – стільки б людей послуговувалися цією мовою в Україні за правильної мовної державної політики, що, певно, й було б перемогою в зазначеній вище «мовній війні».

З іншого боку, налаштовані проти всього питома українського (крім Верки Сердючки, М. Поплавського, дівчат у стрічках з хлібом-сіллю чи в гопаку та російськомовних кінофільмів про Україну) особи, а також численні маргінали складають основний електорат і голосують за таких же кандидатів у всілякі ради та президентів, які не становлять конкретної небезпеки для інтересів Російської неоімперії (як ми пересвідчилися, це всі колишні глави нашої держави та, можливо, й нинішній). Про таких осіб слушно зауважив В. Скляр: «В українській владі, бізнесі, науці, культурі, засобах масової інформації чільне місце посідають особи, що належать до маргіналізованого за ментальністю та мовою прошарку українців, і особи, які лише за походженням є українцями. Вони мають економічні та медійні ресурси, а також важелі адміністративного впливу для нав'язування українському суспільству власних мовних стереотипів» [8, с. 11]. Натомість правильна й безкомпромисна мовна політика впливала б на реалії мовної ситуації та перемогу української мови в означеній вище війні.

Без такої імперативної державної політики свідомі вчені розуміють, що лише підвищення престижу української мови може утримувати правильний баланс утвердження реальної незалежності. А. Велика, підсумувавши запропоновані заходи-чинники досягнення мовної перемоги, відзначає такі:

– дотримання визначеного законом мовного режиму у владних структурах (з відповідною атестацією кадрів, які мусять вільно володіти державною мовою, особливо в південно-східному регіоні України);

– формування національносвідомої еліти (правильніше сказати – рекламування в Україні такої еліти, що слід почати з добору для того ж таки інтерв'ю осіб, які будуть спілкуватися з журналістом саме українською мовою – будь то науковець чи спортсмен);

– визначення, розвиток й підтримка соціокультурного типу, що історично відзначав українця, – міцного господаря, впевненого в собі, що працює, активно залучаючи та виховуючи власних дітей, у галузі сільського господарства (це закономірно призведе до переорієнтації вищої освіти на виробничі спеціальності – більш потрібні на землі, а також до зменшення притоку сільської молоді до міста, тобто відновлення історичної справедливості);

– запобігання кризі української культури та, відповідно, української ідентичності (серед можливих напрямків – активна діяльність відповідних органів щодо дотримання національної безпеки у сфері ЗМІ, особливо телебачення, де спостерігається ледь не визначальний вплив наявних медіапроектів російської природи);

– вироблення та здійснення в соціокультурному просторі України державної програми дерадянзації цивілізаційного середовища з утвердженням національної системи ціннісних орієнтацій (серед найпростіших заходів – прибирання радянських пам'ятників, перейменування вулиць на первинні, історичні чи нейтральні назви, а також окремих великих міст – Дніпродзержинська, Дніпропетровська, Кіровограда, Іллічівська тощо) [2, с. 56-57].

Як бачимо, майже всі заходи, заплановані на період кінця ХХ – початок ХХІ століть, було реалізовано – атестація публічних службовців уже відбувається, творча еліта, що постійно перебуває на екранах телевізорів, вільно спілкується українською мовою, частково такі особи залучаються й від спортсменів, відповідно до законодавства відбувається дерадянзація зовнішнього оформлення, зокрема змінено назви окремих міст і сіл України, на телебаченні поступово відбувається переорієнтація на українськомовний контент. Що ж стосується відновлення давнього соціокультурного типу українця на господаря (фермера тощо), то це відбудеться лише за умови переорієнтації народного на сільське (хліборобство тощо) й відповідних преференцій держави в бік села.

Зрозуміло, що зазначені напрямки мають реалізовувати нові люди, і обов'язково з українськими світоглядними орієнтирами, що відбудеться не відразу в демократичних умовах, де нівелюється імперативний чинник, який міг би зробити ці кроки набагато швидше (як, наприклад, у Грузії часів Саакашвілі). Такі люди, наділені всілякими ресурсами, частіше не є українцями за походженням, незважаючи на метрику, адже в радянські часи чимало уваги було приділено ідеологами «інтернаціональному вихованню», що виявляється через упровадження міжетнічних шлюбів, привілеї росіянам в їх розселенні на неросійських територіях, заселення в кімнати гуртожитків студентів різних національностей тощо. До того ж в українській історії чимало прикладів, коли неукраїнці ставали провідниками української культури й мови (Василь Вишиваний, Дніпрова Чайка, М. Максимович, М. Рильський, Ю. Федькович, А. Шептицький та ін., з іншого боку – сучасні «утримувачі ресурсів» (брати Суркіси, Р. Ахметов, О. Ярославський, І. Коломойський, В. Пінчук та ін.).

Сучасні соціолінгвістичні дослідження зазначають позитивне ставлення анкетованих до української мови. Так, студенти вважають, що українська мова переважає у сферах освіти, державних установ і політики, менше – у ЗМІ, найменше – у сфері послуг. Проте до 80 % анкетованих вважають, що престиж української мови має бути вищим (так було ще на початку 90-х років). При цьому мову навчальної літератури студенти сприймають однаково: у кожній з мов – компонентів білінгвізму – по третині прихильників, ще третині байдуже, яку сприймати. Аналогічно сприймають і телепрограми та кінофільми.

Зважаючи на те, що соціологічним даним не варто довіряти повною мірою, отримані числа може бути промовистим, коли отримуються з різних джерел. Так, під час дослідження мовної ситуації в Києві було визначено частку в 15 % українськомовних жителів, дещо більше визначено таких же національно свідомих студентів [9, с. 8], що підтверджує в такому ж дослідженні Н. Будникова [10]. Думаємо, що і в тому ж Херсоні також актуальною є саме така частка. Проте передбачаємо, що це особи з активною державницькою позицією, які й формували визначальну народну масу під час двох українських майданів. Певно, стільки ж активних патріотів України серед російськомовних громадян. Щодо молоді, то дослідники визначають у Києві 27 % національно свідомих осіб, які бачать Україну незалежною від Росії, самобутньою, говорять переважно та навіть принципово українською [9, с. 33]. Їм протистоять діти зі змішаних сімей або виховані в атмосфері радянських традицій. За умов уважного ставлення влади до

мовно-національних проблем наведений відсоток збільшуватиметься, а їх громадська позиція перейде від вибору мови до участі у виборах.

Як ми вже зазначали вище, найголовнішою сферою впровадження державної мови є інформаційна, в якій найбільший вплив на свідомість людей здійснює телебачення. Незважаючи на складні відносини в його фінансовому забезпеченні (фактичні господарі каналів, олігархи, спонсори, приховані міжнародні зв'язки тощо), поступово ця галузь культури українізується. Так, активно перекладаються українською мовою найбільш визначні та касові зарубіжні кінофільми, і це спрямовано власне на ту молодь, про яку йшлося вище. Що ж стосується «радянських» поколінь, то вони залишаються «в полоні» російськомовної кінопродукції (особливо серіалів і шоупрограм) на каналах, які перебувають під безпосереднім впливом російських спонсорів, менеджерів та ідейних провідників.

Телевізійна комунікація взагалі має свою специфіку, що характеризується таким же різним впливом на глядача. Так, уже 20 років продовжується дискусія щодо двомовного ведення програми. Нині це вже не має принципового значення, хіба що запобігає гніву небагатьох представників «радянських» поколінь – з радикальною реакцією (опять этот украинский...), та потрібне на міжнародних (радянського простору) форумах. В українському ж медіапросторі така двомовність не потрібна (проте це також передбачено супротивною стороною: значна частина ведучих – з Росії, тобто носії не лише мови, але й відповідної культури та орієнтацій).

Така «легка українізація» медіапростору була би непомітною зовні (російськомовних кавецників-аматорів змінили б українськомовні актори чи професіонали-журналісти) та цілком прийнятною: навіть російські дослідження засвідчили більшу довіру українців до своїх каналів, аніж до російських [10] (хоча не будемо забувати, що деякі українські канали не такі вже й українські за своїм контентом – наприклад, Інтер). Ті ж футбольні болільники цілком нормально сприймають коментування двох українськомовних ведучих. Єдине, що принципово було б відмінним, – це пріоритетний вибір співбесідника, який би достатньою мірою володів українською мовою для відповідей в інтерв'ю. Такі люди є на всіх рівнях – від професора до шахтаря.

Щодо Інтернету, який усе ж таки є новим різновидом медіа (до 30 % населення – його користувачі) і ще формує свої пріоритети, варто зауважити таке: цей медіапростір є найбільш демократичним, оскільки дає можливість вибору користувачем своєї інформаційної ніші: думаючий юзер (користувач) уникне всіляких спамів (інформаційного сміття) та увійде до сайту, де перебувають його однодумці та одномовці. На спільних же форумах (обговореннях) бачимо поруч репліки обома мовами, тобто свідомі носії української не підлаштовуються під загальну масу юзерів. Це, до речі, спостерігається й у спілкуванні студентів між собою.

Не варто забувати і про таку медіа-форму, як радіо, адже його слухають під час роботи (наприклад, у цеху чи на полі) та пасивного відпочинку (наприклад, на морі). Найбільш небезпечним є FM-радіо, станції якого майже не розрізняються за стилем, позаяк також залежать матеріально від рейтингу – масовості слухачів. Зрозуміло, що і Радіо Шансон, і Хіт FM, і місцеві різновиди орієнтовані на оті «радянські» покоління, а Радіо Рокс хоча й прослуховується якимось 1 % користувачів, усе одно дещо «припопсовує» свій репертуар у сподіванні на розширення цього кола). При тому радіо лунає скрізь: як би людина від нього не ховалася, вона все одно потрапить десь під його вплив – у транспорті, на пляжі, в кафе і навіть на вулиці міста, де стають знову модними потужні радіоповідомлення (як за часів воєнного комунізму – із рупорів на майданах).

Отже, якщо сучасне українське суспільство перебуває в стані трансформації національних пріоритетів [10], то соціолінгвістичні дослідження мають визначити такі чинники мовного вибору: уявлення про те, яка мова є рідною; уявлення про те, яка мова є етнічною; мова спілкування в сім'ї; мова спілкування в колективі; мова спілкування в регіоні; уявлення про необхідність оволодіння мовою; уявлення про власні можливості володіння мовою; престижність цієї мови [11, с. 8-9]. Зрозуміло, і це доводиться результатами таких досліджень, що переважна більшість анкетованих / опитаних виявляють позитивне ставлення до української мови як державної та домінуючої в Україні, з розумінням ставляться до її функціонування в публічній комунікації, медіапросторі та освіті, не мають труднощів у її використанні. Проте небезпеку для української мови становить усна сфера спілкування в умовах міста (крім західноукраїнського), а також збільшення частки тих, хто прогнозує офіційну двомовність, а не навпаки, як це було на початку 90-х і як це має бути в умовах розумної державної політики.

Висновки

Розглянувши актуальні проблеми (виклики) мовної ситуації в Україні, можна зробити певні висновки щодо орієнтування держави на відповідні заходи задля підтримки української мови в її протистоянні з мовою колишньої метрополії – російською, яка й досі домінує в побутовій сфері спілкування, переважно в міському соціумі.

1. Незважаючи на встановлення статусу державної для української мови й відповідні щодо цього преференції та вимоги, на її реальний функційний стан впливає суб'єктивний вибір населення, й зокрема міського (окрім західноукраїнського), що становить більшість в Україні. З іншого боку, сільське

населення, яке і є домінантним носієм української мови, виявляє архаїчне ставлення до української державності. Тобто якщо міщанин не відповідає повною мірою статусу громадянина України з мовного (культурного) боку, то селянин – із політичного. На щастя, відсоток таких осіб має певну верхню межу в балансі забезпечення реальної незалежності держави та національної безпеки, і цей відсоток (та його динаміка) потребує досліджень соціологів, політологів і державників, адже від нього залежить майбутнє національної унітарної держави.

2. Протистояння української мови з російською виявляє три основних етапи в період конкретного впливу Росії-метрополії на українські землі як колонію (як в умовах Російської імперії, так і Радянської): перший (українські землі як питома частина імперії) характеризується жорстким ставленням – аж до прямої заборони місцевої мови, другий (українські землі як формально республіка) – прихованою соціальною політикою, спрямованою на поступове зросійщення, а третій (на жаль, уже зі статусом незалежної держави) – спочатку стримуванням розвитку української мови, а надалі – протистоянням у інформаційній сфері гібридної війни. І лише з 2014 року можемо говорити про певною мірою самостійну політику в напрямку підтримки державою її національної мови, що відбувається неспинними темпами, хоча й надто повільними.

3. Попри останні здобуті перемоги в означеній «мовній війні» (реальне переведення зовнішньої реклами на державну мову, відчутне збільшення телеэфіру, що функціонує цією мовою, жорсткі вимоги до публічних службовців щодо її прилюдного використання, а також освітян і науковців, відповідний вибір у сфері культури, де істотно збільшилася кількість пісень, вистав і кінофільмів українською мовою) без принципових змін залишається сфера повсякденного спілкування, зокрема в місті, де та ж молода мама, яка тільки-но переїхала з рідного села, виховує малу дитину російською мовою, бо так начебто потрібно робити в місті. У такому разі материнська мова і є реально рідною, а тому фіксація таких реалій не лише сумна, але й загрозлива, адже загарбник має значний досвід захоплювати чужі території саме через «єдиномовність», «єдиновірність» їх жителів (визволення російськомовних, православних, бідних, пролетарів, пригноблених тощо).

4. Загроза функціонуванню української державності відбувається саме в інформаційній (тобто мовній) сфері національної безпеки, адже ця сфера є реальним об'єктом діяльності імперських спецслужб і їх внутрішньоукраїнської агентури. Тому лише підвищення престижності української мови (певної на неї моди) може утримувати правильний баланс утвердження реальної державної незалежності. Це також може відбутися через розвиток (відродження) сільського господарства, коли фермер стане справжнім господарем села, відповідно підтримуючи його інфраструктуру; мова ж у селі історично і природно завжди була, є і буде українська, незважаючи на вдалу чи невдалу мовну політику. Як приклад – повернення її у сільські школи на початку ХХ століття (з аргументацією потреби розуміння селянами-українцями імперської політики).

5. Ознакою нашого часу є те, що етнічна мова вже не є однозначним атрибутом національної ідентичності, адже значна частина українців-патріотів є російськомовними, чимало сільських росіян – українськомовні, натомість значна частина українськомовних селян є противниками власне національної України чи просто байдужими до політичного вибору. Тому нову мовну політику (як і освітню, і економічну та ін.) мають реалізовувати люди з українськими світоглядними орієнтирами, наділені всілякими відповідними ресурсами, але обов'язково за підтримки держави.

Список використаної літератури

1. Ставицька Л.О. Соціолінгвістичні дослідження в Інституті української мови. *Соціолінгвістичні студії*. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. С. 10-17.
2. Велика А. Проблема українсько-російського білінгвізму у вищих навчальних закладах Півдня України : дис... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2012. 188 с.
3. Загнітко А.П. Мовна ситуація = мовний портрет: типологічні вияви. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. Черкаси : Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. Вип. 213. С. 89-100.
4. Демченко В.М. Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України: Монографія. Херсон: АЙЛАНТ, 2001. 212 с.
5. Масенко Л.Т. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. К.: КМ Академія, 2005. 399 с.
6. Закон «Про мови в Українській РСР». *Відомості Верховної Ради*. 1989. № 45. Ст. 631.
7. Діак І. Українське відродження чи нова русифікація. К.: Гранослов, 2000. 304 с.
8. Склад В. Асиміляція та освітній рівень, або дещо про типи мовної поведінки українців (за матеріалами перепису 2001 р.). *Урок української*. 2008. № 1-2. С. 6-11.
9. Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. К.: «КМ Академія», 2001. 94 с.
10. Будникова Н.С. Современная языковая ситуация в Украине: социологический анализ : дисс... канд. социол. наук : 22.00.04. М., 2006. 198 с.

11. Бурда Т.М. Мотивація мовної поведінки білінгвів (психолінгвістичне дослідження). *Урок української*. 1999. № 9-10. С. 6-12.

References

1. Stavys'tka L.O. Sotsiolingvistychni doslidzhennya v Instytuti ukrayins'koyi movy [Sociolinguistic research at the Institute of Ukrainian Language]. Sotsiolingvistychni studiyi [Sociolinguistic studies]. Kyiv: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho, 2010. P. 10-17.
2. Velyka A. Problema ukrayins'ko-rosiys'koho bilinhvizmu u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Pivdnyia Ukrainy [The problem of Ukrainian-Russian bilingualism in higher educational institutions of the South of Ukraine]: dys... kand. filol. nauk : 10.02.01. Odesa, 2012. 188 p.
3. Zahnitko A.P. Movna sytuatsiya = movnyy portret: typolohiyni vvyavy [Linguistic situation = linguistic portrait: typological manifestations]. Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Filolohichni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Series: Philological Sciences]. Cherkasy : Vyd-vo CHNU imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, 2011. Vyp. 213. P. 89-100.
4. Demchenko V.M. Movne seredovyshche. Ekstralinhvistychnyy narys pro Pivden' Ukrainy [Language environment. Extralinguistic essay on the South of Ukraine]: Monohrafiya. Kherson: AYLAN, 2001. 212 p.
5. Masenko L.T. Ukrayins'ka mova u KHKH storichchi: istoriya lnhvotsydu [Ukrainian language in the twentieth century: the history of linguocide]. Kyiv: KM Akademiya, 2005. 399 p.
6. Zakon «Pro movy v Ukrayins'kiy RSR» [Law «On Languages in the Ukrainian SSR»]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady [Information of the Verkhovna Rada]. 1989. № 45. PP. 631.
7. Diyak I. Ukrayins'ke vidrodzhennya chy nova rusyfikatsiya [Ukrainian revival or new Russification]. Kyiv: Hranoslov, 2000. 304 p.
8. Sklyar V. Asymilyatsiya ta osvityniy riven', abo deshcho pro typy movnoyi povedinky ukrayintsiv (za materialamy perepysu 2001 r.) [Assimilation and educational level, or something about the types of language behavior of Ukrainians (according to the 2001 census)]. Urok ukrayins'koyi [Ukrainian lesson]. 2008. № 1-2. P. 6-11.
9. Zaliznyak H., Masenko L. Movna sytuatsiya Kyieva: den' s'ohodnishniy ta prydedshniy [The language situation in Kyiv: today and the future]. Kyiv: «KM Akademiya», 2001. 94 p.
10. Budnykova N.S. Sovremennaya yazykovaya sytuatsiya v Ukrainy: sotsyolohycheskyy analiz [Modern language situation in Ukraine: sociological analysis]: dyss... kand. sotsyol. nauk : 22.00.04. Moskva, 2006. 198 p.
11. Burda T.M. Motyvatsiya movnoyi povedinky bilinhviv (psyholinhvistychno doslidzhennya) [Motivation of bilingual language behavior (psycholinguistic research)]. Urok ukrayins'koyi [Ukrainian lesson]. 1999. № 9-10. P. 6-12.